

Sessio 11

Kirkonkuulutukset – yhteisön keskiössä, tutkimuksen katveessa?

Taru Nordlund (puheenjohtaja), Helsingin yliopisto
Esko M. Laine, Helsingin yliopisto
Tuija Laine, Helsingin yliopisto
Ritva Pallaskallio, Helsingin yliopisto

sähköposti: etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Session yleiskuvaus

Kirkonkuulutukset ovat julkisia ilmoituksia, määräyksiä tai tietoja, joita luettiin kirkkoissa jumalanpalveluksen aikana tai sen jälkeen. Kuulutusten lukeminen pohjautuu Ruotsin valtakunnan aikaiseen käytäntöön, ja kuulutuksia luettiin Suomen kirkkoissa ääneen 1500-luvulta aina 1920-luvulle saakka. Viralliset hallinnolliset kuulutukset olivat toimeksiantoja kruunulta, keisarilta tai keskushallinnosta, mutta kirkossa luettiin ääneen myös paikallishallinnon sekä yksityisten ja tavallisten ihmisten toimittamia tai kirjoittamia kuulutuksia tai ilmoituksia.

Kirkonkuulutukset ovat olleet monin tavoin yhteisöille keskeisiä: niiden avulla on hallittu alamaisia ja tiedotettu kaikkia koskevista yhteisistä asioista. Ne ovat toimineet myös paikallisyhteisöjen omina tiedonvälityksen kanavina ja yhtenä väylänä kirjalliseen kulttuuriin. Viralliset kruunun ja keisarin sekä keskushallinnon kuulutukset on määrätty säilytettäväksi, ja myös paikallishallinnon asiakirjoja sekä yksityisten ihmisten toimittamia kuulutuksia on säilynyt arkistoissa, vaikka jälkimmäisiä ei ole systemaattisesti arkistoitukaan. Ilmiön laajuudesta ja tärkeydestä huolimatta kirkonkuulutukset eivät toistaiseksi ole olleet kovinkaan laajasti tutkimuksen kohteena.

Kirkonkuulutuksia on aiemmin tutkittu erityisesti historiantutkimuksen alalla. Niitä on käsitelty mm. massatiedotusvälineinä (Reuterswärd 2001, Tommila 1988) ja alamaisten mielipiteiden muokkaajana (Widén 2002). Kuulutukset mahdollistivat osaltaan myös talonpoikaisen kansanosan osallistumisen yhteiskunnalliseen keskusteluun: esimodernissa kulttuurissa kirjalliset taidot ja vaikuttaminen olivat – ainakin jossakin määrin – myös luku- ja kirjoitustaidottomien ihmisten saavutettavissa, koska ihmisillä oli mahdollista kuunnella hallinnollisia tekstejä ääneen luettuna tai toisaalta saada mielipiteitensä esille kirjoitustaitoisien kirjuriin avulla (Villstrand 1999). Kuulutuksia on tarkasteltu myös muutamissa pro gradu -tutkielmissa. Alangon (1999) tutkimus tarkastelee kirkonkuulutusten aiheita, tavoitettavuutta ja nopeutta Jyväskylän maaseurakunnassa, ja Kivekkään (2008) tutkielma on mikrohistoriallinen kuvaus, joka valaisee Kaarinan pitäjän asukkaiden elämää, seurakuntaelämää, yhteisöä ja ihmisen elämänkaareen liittyviä tapahtumia kirkonkuulutusten valossa.

Esko Koivusalo on artikkelissaan (1983) tarkastellut Ilmajoen kirkkoherra Gabriel Peldanin suomenkielisiä kuulutuksia vuosilta 1736–46. Artikkelinä käsittelee kuulutusten aiheita ja sanastoa. Viimeaikaisessa tutkimuksessa kirkonkuulutuksia on käsitelty itseoppineiden kirjoittajien tekstejä käsittelevissä tutkimuksissa, joissa on osoitettu, että kuulutukset ovat toimineet tärkeinä kirjoittamisen malleina tavallisille ihmisille (esim. Laitinen & Nordlund 2012, Nordlund 2013).

Kirkonkuulutuksia joukkotiedotuksen näkökulmasta on tarkastellut Esko M. Laine (2006). Tuija Laine (1997) on puolestaan kirjoittanut painetuista kuulutuksista virallisjulkaisuina kirjahistorian kannalta.

Tämän session esitelmät esittelevät meneillään olevaa kuulutuksia koskevaa tutkimusta kielitieteen sekä kirkko- ja kirjahistorian alalta. Pyrkimyksenämme on herättää keskustelua kuulutuksista tutkimuskohteena ja tutkimusaineistona eri tieteenaloilla. Miten viralliset kuulutukset ja ilmoitukset erotetaan toisistaan eri tieteenaloilla; mitä tehtävää eronteko kulloinkin palvelee? Millaisissa tutkimuskysymyksissä ja -asetelmissä kuulutukset voivat toimia lähdeaineistoina? Entä millaista tietoa voisimme saada varhaisempien vuosisatojen yhteisöistä, jos kirkonkuulutuksia lähestyttäisiin ilmiönä monitieteisesti?

Kirjallisuutta:

Alanko, Aki 1999: Seurakuntalaisille tiedoksi. Kirkonkuulutukset osana tiedonvälitysjärjestelmää ja tiedotusvälineinä Jyväskylän maaseurakunnassa 1807–1837. Pro gradu –tutkielma. Suomen historia. Jyväskylän yliopisto.

Kivekäs, Pasi 2008: *Ilmoitetan ja tietäväxi tehdän täsä Herran seuracunnas*. Kaarinan kirkonkuulutuksen paikallisyhteisön kuvaajina Ruotsin ajan lopulla. Pro gradu -tutkielma. Historian laitos / Suomen historia. Turun yliopisto.

Koivusalo, Esko 1983: "Näitä toiwotta Teidän uscollinen Esimies, Paimen ja Palwelia". Ilmajoen kirkkoherra Gabriel Peldanin suomenkielisiä kuulutuksia vuosilta 1736-46. *Kotiseutu* 1 / 1983, s. 65-71.

Laitinen, Lea & Nordlund, Taru 2012: Performing identities and interaction through epistolary formulae. Teoksessa Marina Dossena & Gabriella del Lungo Camiciotti (toim.), *Letter Writing in Late Modern Europe* s. 65–88. Pragmatics and Beyond New Series. Amsterdam: John Benjamins.

Laine, Esko M. 2006: Säätyvallan ja penkkijärjestyksen aika. Teoksessa Marjo-Riitta Antikainen, Esko M. Laine & Anne Birgitta Yeung (toim.), *Kaupunkilaisten kirkko. Helsingiläisten ja seurakunnan kohtaamisia kuudella vuosisadalla*. Keuruu.

Laine, Tuija 1997: Virallisjulkaisut Suomessa 1600–1700-luvuilla. Teoksessa *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 686. Helsinki: SKS.

Nordlund, Taru 2013: Kirjeet. Keskustelua yli ajan ja paikan. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s. 107–138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tommila, Päiviö 1988: Tiedonkulku ennen sanomalehdistöä. Teoksessa *Suomen lehdistön historia 1. sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila.99999

Villstrand, Nils Erik 1999: Bokstäver, bönder och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur. – Peter Danielsson, Håkan Nordmark & Jan Samuelson (toim.), *Att komma till tals. Nedslag i den nordiska historiens vardagslunk och konflikter* s. 89–150. Rapporter från Växjö Universitet.

Widén, Bill 2002: Predikstolen som massmedium i det svenska riket från medeltiden till stormaktstidens slut. *Studia Historica Ecclesiastica Academiae Aboensis* 1. Åbo.

***

Sessioesitelmien tiivistelmät

1) Lupa kuuluttaa ja panna toimeen: kuulutukset osana hallinnollisten tekstien muodostamia teksti(laji)ketjuja

Taru Nordlund & Ritva Pallaskallio

Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto, Helsingin yliopisto

Tarkastelemme esitelmässämme kirkonkuulutuksia osana hallinnollisten tekstien ketjua, jossa ketjun eri teksteillä on selvästi erilainen funktio. Lähtökohtanamme on keisarin vuonna 1874 antama asetus hevosten kilpa-ajoista, joiden tarkoituksena oli löytää eri puolelta Suomea hyväkuntoisia siitoshevosia. Keisarin julistuksessa määrättiin, että kisat tuli järjestää joka vuosi kahdeksassa eri kaupungissa Suomen kaikissa lääneissä.

Tekstin funktio syntyy tietyssä teksti- ja diskurssiyhteisössä, jossa noudatetaan yhteisön käytänteitä: kuka voi tuottaa tekstejä, kenelle, missä, mihin tarkoitukseen ja minkä muotoisina. Keisarin asetuksen myötä syntyi hallinnollisten tekstien tekstiketju, jossa eri tekstit toteuttivat asetuksen määräämiä tehtäviä. Osa ketjun teksteistä on erilaisia kuulutuksia, joista erotamme erikseen kirkon-, sanomalehden- tai maaherrankuulutukset. Tekstiketjuun kuuluu myös ilmoituksia, joiden pääasiallisena funktiona on tiedottaminen, sekä uutisia, jotka voivat tiedottamisen lisäksi myös viihdyttää rakentamalla hevoskilpailuista esim. reportaasityyppisiä selostuksia.

Tässä esitelmässä keskitymme erontekoon kuulutusten ja ilmoitusten välillä. Kuulutukset ovat tietynmuotoisia tekstejä, joissa esiintyy nk. performatiivisia ilmauksia eli ilmauksia, joissa tehdään samaan aikaan sekä kielellinen että kielenulkoista maailmaa koskeva teko. Esim. lausumalla ”Määrään ajan kilpa-ajolle” viranomainen toteuttaa keisarin antamaa asetusta, jossa kunkin läänin kuvernööri veloitetaan kuuluttamaan vuosittaisen kilpa-ajon ajankohdasta. Tämänkaltaisia performatiivisia tekoja ei voi yhteisössä tehdä kuka tahansa: kielenulkoinen maailma muuttuu vain, jos sanojen lausujalla on tietty asema ja oikeudet, eli hänellä on tekstiyhteisössään performatiivinen valta. Siinä missä kuulutuksella on aina tiedonvälittämisen lisäksi myös virallinen funktio, jonkin määräyksen täyttäminen, ilmoitusten pääfunktiona on tiedonvälitys. Kuitenkin kilpa-ajojen yhteydessä sanomalehtikuulutukset yhä myös täyttävät alkuperäisen asetuksen määräyksen eli ne ovat sekä kieliassultaan että funktioltaan hybridejä.

Kirjallisuutta:

Austin, J. L. 1962: *How to Do Things with Words*. Harvard University Press.

Fairclough, Norman 1992: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Fairclough, Norman 2003: *Analysing discourse: textual analysis for social research*. London: Routledge.

Laitinen, Lea & Nordlund, Taru 2012: Performing identities and interaction through epistolary formulae. In Marina Dossena & Gabriella del Lungo Camiciotti (eds.), *Letter Writing in Late Modern Europe* p. 65–88. Pragmatics and Beyond New Series. Amsterdam: John Benjamins.

Nordlund, Taru & Pallaskallio, Ritva 2017: Competing norms and standards. Methodological triangulation in the study of language planning in nineteenth-century Finland. In Auer, Anita, Arja Nummi, Minna Palander-Collan & Tanja Säily (eds.) *Exploring future paths for historical sociolinguistics* p. 129–156. Amsterdam: John Benjamins.

2) Painetut kuulutukset kirkko- ja kirjahistorian tutkimuksen lähteinä

Tuija Laine

Kirkkohistorian osasto, Helsingin yliopisto

Tarkastelen painettuja kuulutuksia ja niiden käyttöä kirkko- ja kirjahistorian tutkimuksen lähteinä. Kuulutusten ohella on syytä puhua myös niistä kuninkaallisista ja keisarillisista asetuksista, jotka luettiin kuulutusten tavoin saarnatuolista jumalanpalveluksen yhteydessä, koska tiedonkulun kannalta kyse oli samasta asiasta. Osa asetuksista oli määrätty luettaviksi kirkkokansalle säännöllisesti. Sellaisia olivat esimerkiksi lapsenmurhaa ja juoppoutta koskevat asetukset. Säännöllisesti luettavista asetuksista julkaistiin yhtenäisiä kokoelmia, jotta ne säilyisivät kirkkojen arkistoissa. Varhaisin niistä painettiin vuonna 1800.

Kuninkaalliset ja keisarilliset asetukset olivat valtakunnallisia. Paikallisempia tiedotteita ja määräyksiä edustivat lääninhallituksen kuulutukset. Vuonna 1832 suoritetun uudistuksen jälkeen läänejä oli Suomessa kahdeksan. Lääninhallituksen kaupungeille lähettämässä kuulutuksissa muistutettiin ylemmiltä tahoilta tulleista määräyksistä, annettiin elinkeinojen harjoittamiseen liittyviä ohjeita ja saatettiin ilmoittaa varkauksista sekä huutokaupoista ja etsintäkuuluttaa karanneita vankeja.

Miten julkisesti luettavia painettuja asetuksia ja kuulutuksia käännettiin, julkaistiin ja käytettiin? Millaista tutkimusta painettujen kuulutusten avulla on mahdollista tehdä? Entä miten painetut ja painamattomat kuulutukset erosivat toisistaan ulkoasultaan ja sisällöltään?

Kirjallisuutta:

Laine, Tuija 1997. Virallisjulkaisut Suomessa 1600–1700-luvuilla. Teoksessa *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 686. Helsinki: SKS.

Reuterswärd, Elisabeth 2001. *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*. Diss Studia Historica Lundensia. Lund.

3) Kirkonkuulutukset yhteisöllisyyden rakentajina ja ilmentäjinä

Esko M. Laine

Kirkkohistorian osasto, Helsingin yliopisto

Ennen ehtoollispakon poistamista 1910 kirkossa käyminen oli velvollisuus. Kirkkoon kokoontui yhteisö, joka kattoi periaatteessa seurakunnan kaikki jäsenet. Tämän yhteisön toiminnasta ja elämästä kertovat seurakunnan historiakirjat ja tarkastuskertomukset, joita on tutkimuksessa runsaasti käytetty. Sen sijaan vähemmälle huomiolle on jäänyt, miten keskenään erityyppisten kirkonkuulutusten avulla rakennettiin yhteisöidentiteettiä tiedottamalla kollektiivisista velvollisuuksista mutta myös tarjoamalla mahdollisuuksia yhteisöllisiin tapahtumiin.

Aviokuulutukset kertoivat yhteisön keskinäisistä suhteista ja niiden muutoksista, ilmoitukset kuolinpesien huutokaupoista yhteisöstä poistuneista ja heidän elämästään. Vaivauskassan tukea nauttineiden julkinen identifiointi kertoi puolestaan, ketkä olivat yhteisön hierarkian alimmilla portailla. Papin tehtävänä oli yhtäältä lukea yhteisöä koskettaneet esivallan käskyt mutta myös tasapainoilla niiden ja kirkkokansaa kiinnostaneiden yksityisten ilmoitusten välittämisestä. Niistä muodostui ajan myötä yhteisön diskurssi, jossa punoutuivat yhteen esivallan, papin ja kirkkokansan käsitykset. Sen luomisessa papisto oli temppelein harjalla.

Kirjallisuutta:

Laine, Esko M. 2002: Kirkon ja jumalanpalveluksen merkitys kuopiolaiselle yhteisölle. Teoksessa *Elämän veden virrassa. Kuopion emäseurakunta 450 vuotta*. Hollola.

Snell, K.D.M. 2006: *Parish and Belonging. Community, Identity and Welfare in England and Wales 1700-1950*. Cambridge.